

означали бы территориальные претензии на языческий край и никоим образом не могут служить доказательством этнических рубежей (куршей и земгалов). Литовские великие князья в свою очередь предъявляли далеко идущие территориальные претензии (до рек Преголя, Алле и даже Осы в Восточной Пруссии). Однако их нельзя отождествлять с этническими границами и говорить о них лишь для того, чтобы показать спорность территорий в XIV и XV вв., в том числе на основе этнической принадлежности населения. Спорным является и этническая принадлежность жителей низовий Немана (Нямунаса). Категоричное утверждение П. Дусбурга (рубеж XIII—XIV вв.), что вплоть до левого берега Немана проживали пруссы, не может быть принято за историческую правду.

Несомненно, что археологи могут дать больше материалов относительно заселения края, поскольку в работах буржуазных авторов обычно отрицалась населенность западной части Жемайтии и говорилось о более поздней (XV—XVI вв.) литовской колонизации. Археологические исследования в Западной Жемайтии могут дать новые материалы об этнической принадлежности населения, в то время как ранние исторические источники уже исчерпаны.

JOTVINGIŲ ANTROPOLOGIJA

GINTAUTAS CESNYS

Jotvingiai, pietinė baltų gentis, pasirodžiusi istorijos arenoje I m. e. tūkstantmečio pabaigoje ir išnykusi XIII—XIV a. sandūroje¹, kėlė ir tebekelia daug problemų, susijusių ne tik su kitų baltų genčių, bet ir su jotvingius asimiliavusių slavų genčių etnine istorija. Remiantis hidronimika, ginčijamasi dėl jotvingių gyventos teritorijos ribų, betgi sutariama, jog jos buvusios kur kas platesnės už tas, kuriose jotvingius aptiko istorija². Nieko nežinoma apie jotvingių etnografiją, labai mažai — apie jų kalbą, kukliai — apie materialinę kultūrą ir jos raidą, nepaisant gana plačios ir įvairiapusės Lenkijos Mokslų Akademijos kompleksinės jotvingių ekspedicijos veiklos. Neaišku, kada susiformavo jotvingiai, ar jie turėjo pastovesnius politinius junginius, kas siejo jotvingišių genčių junginius — pačius jotvingius (siaurąja prasme), sūduvius, Dainavos gyventojus ir palekėnus (poleksiečius? paleksonis?), — kokio buvo šių junginių giminytė³. Dar neišaiškinta, ar galima I m. e. tūkstantmečio pirmojoje pusėje šias gentis vadinti jotvingiais, ar geriau tinka prajotvingių vardas, turint galvoje tai, kad gentiniai junginiai, paminėti metraščiuose, kai kurių autorių nuomone, Lietuvos teritorijoje susiformavo tik I m. e. tūkstantmečio viduryje ir antrojoje pusėje⁴. Ir Klaudijus Ptolemėjus savo raštuose (161—182) mini tik sūduvius (vieną jotvingišką gentį)⁵, o jotvingių vardas dažniau užtinkamas metraščiuose tik nuo 945 metų⁶. Suprasdamas problemos sudėtingumą, vis dėlto šio darbo autorius patogumo sumetimais ryžtasi jotvingiais vadinti visus II—V m. e. a. Jotvos gyventojus. Jis nesiiima tos problemos spręsti, o turi kuklų tikslą — duoti jotvingių regiono gyventojų antropologinę charakteristiką, t. y. išaiškinti kraniologinę sudėtį, nustatyti kai kurių morfologinių genetinių markerių (diskrečiai varijuojančių, arba nemetrinių, požymių) dažnumą, atkurti ūgį iš galūnių ilgujų kaulų matmenų, vildamasis, kad ši medžiaga ateityje padės spręsti apskritai baltų ir jų genčių kilmės problemą antropologijos aspektu.

Iki šiol buvo paskelbti tik pavieniai duomenys iš jotvingių antropologijos. K. Mark išmatavo vienintelę iki tol turėtą kaukolę iš Lietuvos teritorijos (Delnica, Lazdijų raj.)⁷. Beje, užrašant kraniometrinius duomenis, buvo padaryta klaida — vietoj veido pločio (zy-zy) 124 mm buvo užrašytas ir publikuotas neįtikėtinais didelis moteriškai kaukolei skaičius — 142 mm, matyt, sukeitus vietomis du paskutinius skaičius. Tą klaidą aptiko šių eilučių autorius. Daug

osteologinės medžiagos sukaupe Lenkijos Mokslų Akademijos kompleksinė jotvingių ekspedicija, bet jos didžiama iki šiol antropologiškai netirta: tik 3 kaukolės iš Svaicarijos (Suvalkų pavietas) aprašė T. Dzerżykrajus-Rogalskis⁸, kartu su J. Jaskaniu⁹ pateikęs ir vienos kaukolės iš Jatviež Malos (Monkų pavietas) svarbiausius smegeninės matmenis, o A. Vercinska¹⁰ aprašė 1 vyro kaukolę iš Karklynų (Suvalkų pavietas). Ilgųjų kaulų osteometrinių duomenų yra šiek tiek paskelbta lenkų antropologinėje ir archeologinėje literatūroje¹¹.

Šio darbo autorius pagal plačią kranimetrinių ir diskrečiai varijuojančių kaukolės požymių programą ištyrė Krikštonyse (Lazdijų raj.) iškastą vyro kaukolę¹², Eitulionyse (Trakų raj.) — moters kaukolę¹³, Pažarstyje (Prienuų raj.) — vyro kaukolės fragmentus¹⁴, iš naujo permatavo Delnicos kaukolę, saugomą Kauno medicinos instituto anatomijos ir teismo medicinos katedroje, ir 1978 m. ištyrė Kompleksinės jotvingių ekspedicijos medžiagą, sukauptą Baltstogės medicinos akademijos (Lenkija) anatomijos katedroje. Tai buvo daugiausia kaulinės liekanos iš Svaicarijos pilkapyno ir gretimo plokštinio kapinyno, taip pat pavieniai radiniai iš Osovos (Suvalkų pavietas). Gaila, kad medžiagos dokumentacija buvo blogai sutvarkyta, sunkiai sekė atsikirti pilkapyno ir plokštinio kapinyno radinius. Tačiau tas faktas, kad abu laidojimo paminklai priskiriami jotvingiams ir datuojami tuo pačiu laiku¹⁵, leido kaulinę medžiagą iš Svaicarijos nagrinėti kartu. Baltstogės medicinos akademijoje buvo išmatuoti ir galūnių ilgieji kaulai. Prijungus literatūroje paskelbtus duomenis, susidarė gana nemaža jotvingių antropologinė medžiaga (1 lent.): 69 asmenų kaukolės ar jų fragmentai (25♂, 15♀, 2?, 27 vaikų) ir 58 suaugusių žmonių (35♂, 23♀) galūnių ilgieji kaulai. Iš jos jau galima šį tą spręsti apie antropologinį jotvingių tipą. Ši medžiaga reprezentuoja visus 4 jotvingiškų genčių regionus: geriausiai — jotvingius siaurąja prasme (Juodosios Ančios baseinas), šiek tiek mažiau — sūduvius (Užnemunė) bei Dainavos gyventojus, ir tik 2 asmenų kaulai (Jatviež Mala, Monkų pavietas) iš bėdos gali būti priskirti teritorijai, vadintai Poleksija (Paleke?).

Nors dėl blogos dokumentacijos kraniloginės medžiagos lyties diagnostikai nebuvo galima pasitelkti archeologinių radinių, jungtinėje jotvingių kaukolių serijoje lytis nustatyta pakankamai gerai. Apie tai byloja lytinio dimorfizmo koeficientai (2 lent.): iš 16 svarbiausių kranimetrinių požymių lytinio dimorfizmo koeficientų tik 3 nesiekia standartinių reikšmių¹⁶, 6 yra vidutinių reikšmių ribose ir net 7 yra didesni už standartinius. Kaukolių lytinis dimorfizmas gana ryškus ir aprašomuosiuose morfologiniuose kaukolės požymiuose. Antai vyrų tarpantakio (glabella) išvešėjimo balų vidurkis yra $4,35 \pm 0,29$, moterų — $2,45 \pm 0,21$, o pakaušio išorinio kyšulio (protuberantio occipitalis externa) — atitinkamai $3,54 \pm 0,32$ ir $1,89 \pm 0,31$.

Kraniometrijos požiūriu jungtinę jotvingių seriją galima apibūdinti kaip mezomorfišką — vidutinių smegeninės ir veido matmenų, ilgokos, bet mezokraninės smegeninės, vidutinio pločio, mezeninio veido. Akiduobės žemos, nosis plati, aukštos šaknies, smarkiai atsikišusi. Horizontali veido profiliuotė labai ryški — nazomaliarinis ir zigomaksiliarinis kampai maži. Taigi jungtinė kaukolių serija yra neabejotinai europidinio tipo. Vis dėlto per didelė kai kurių rasinei diagnostikai svarbių požymių variacija verčia įtarti, kad jungtinė jotvingių serija nėra vienalytė. Antai pirmiausia krinta į akis per didelės išilginių kaukolės matmenų (smegeninės ilgio, jos pamato ilgio, veido pamato ilgio) vidutinio kvadratinio nukrypimo (S) ir variacijos koeficiento (V) reikšmės, būdingos ir vyrams, ir moterims, bylojančios apie tai, kad serija mišri smegeninės forma (ryški smegeninės rodiklio variacija), kurią nulemia skirtingas jos ilgis, kai reliatyviai vienodas (maža variacija) jos plotis.

Rasinei diagnostikai svarbiausių kranimetrinių bruožų koreliacinės analizės rezultatai (3 lent.) leido nustatyti esminį požymį, pagal kurį nagrinėjamojoje medžiagoje buvo išskirti kraniloginiai kompleksai. Nors koreliacinių porų skaičius yra mažas ir didumos koreliacijos koeficientų reikšmės dėl to gali būti statistiškai atsitiktinės, vis dėlto jų sekoje galima pastebėti tam tikrus dėsningumus. Antai labai didelis neigiamas smegeninės ilgio ir pločio (1 ir 8) koreliacijos koeficientas nėra fiziologinio ryšio tarp šių dydžių išraiška. Tas koeficientas paprastai esti mažas ir teigiamas¹⁷. Neigiamas ryšys rodo serijoje mechaniškai sumišus ilgus ir siaurus, trumpus ir plačios smegeninės kaukoles. Kuo labiau dolichokraninė smegeninė, tuo platesnis veidas: smegeninės rodiklio ir veido pločio (45) koreliacijos koeficientas yra $-0,337$. Šis rasinei diagnostikai svarbus požymis ypač susijęs su smegeninės ilgiu (koeficientas $0,602$), bet nepriklauso nuo jos pločio. Taigi nagrinėjamojoje serijoje absoliučiai ilgesnė smegeninė kombinuojasi su absoliučiai platesniu veidu. Tad smegeninės ilgį galime laikyti reikšmingiausiu skiriamuoju požymiu, su kuriuo susiję kiti svarbiausieji smegeninės ir veido matmenys.

Iš tikrųjų, brėžiant ir vyriškos, ir moteriškos serijų smegeninės ilgio variacines kreives, jos būna ištęstos ir turi po dvi viršūnes: vyriškoje serijoje viena viršūnė ties $177-179$ mm, kita — ties $186-188$ mm, moteriškoje — atitinkamai ties $165-167$ mm ir $183-185$ mm. Vyriškos variacinės eilės dvi parabolės susiduria ties 185 mm, o moteriškos — ties 182 mm riba. Todėl šie taškai gali būti savotiška dviejų kraniloginių tipų — trumpagalvio (g-op♂ iki $184,9$ mm, ♀ iki $181,9$ mm) ir ilgagalvio (g-op♂ per $185,0$ mm, ♀ per $182,0$ mm) takoskyra. Sustambinus klasių intervalą, variacinių eilių viršūnės išnyksta, bet parabolė išeina aiškiai asimetriška, pasislinkusi į mažų reikšmių pusę (neigiama asimetrija).

Taigi, suskirsčius kaukoles į dvi grupes ir apskaičiavus kitų kranimetrinių požymių statistinius parametrus (4 lentelė), ir vyriškų, ir moteriškų kaukolių serijose susidaro du kraniloginiai tipai.

Pirmasis tipas — mezokraninis (vyrų netgi subbrachikraninis), siauroko veido (mažo jo absoliutinio pločio mezenijos ribose), plačių ir žemų chamekonchinių akiduobių, mažų matmenų, mezorininės (moterų — chamerininės), vidutiniškai atsikišusios nosies, gerai išvešėjusios nosies šaknies, apskritai griežtos horizontalios veido profiliuotės, tačiau šiek tiek suplokštėjusios veido viršutinės dalies.

Antrasis tipas — dolichokraninis, platoko veido (didelio jo absoliutaus pločio mezenijos ribose), siauresnių ir aukštesnių, mezonchinių akiduobių (vyrų), didelių matmenų, mezorininės (moterų — chamerininės), smarkiai išsišovusios nosies, gerai išvešėjusios nosies šaknies, ryškios horizontalios veido profiliuotės. Pastarasis tipas apskritai masyvesnis. Svarbiausieji požymiai, kuriais jis skiriasi nuo pirmojo, — tai ryški dolichokranija, didelis absoliutus veido plotis ir didelis kampas tarp nosikaulių ir veido profilio. Akiduobių ir nosies skirtumai vyrų ir moterų serijose nevisškai sutampa, tad galima kalbėti tik apie dolichokraninio tipo polinkį į aukštesnes akiduobes ir platesnę nosį. Nosies šaknies išvešėjimo rodikliai (dakrialinis ir simotinis) bei horizontalūs veido profilio kampai (nazomaliarinis ir zigomaksiliarinis), kaip labai variabilūs požymiai, svyruoja ir tarp mūsų išskirtų tipų, vis dėlto bylodami apie ryškią horizontalią abiejų tipų veido profiliuotę, mezokraninio tipo gal kiek ir silpnesnę.

Taigi pirmąjį tipą, kuris vyrauja II—V a. jotvingių kaulinėje medžiagoje, galima pavadinti palyginti graciliu, mezokraniniu, siauraveidžiu, o antrąjį, kuris ne toks gausus, — masyviu, dolichokraniniu, plačiaveidžiu.

Išaiškinti išskirtųjų tipų kilmę — atskirų studijų uždavinys, juoba kad ir to paties laiko Lietuvos kraniloginė medžiaga dar neapdorota, o iš artimiausių kaimyninių teritorijų — Latvijos, Baltarusijos ir Lenkijos — jos visai neturime. Tiesa, yra puiki I m. e. tūkstantmečio pirmosios pusės Europos kraniloginės medžiagos suvestinė¹⁸, tačiau ji liečia tolimesnes teritorijas, todėl be sąsajų su duomenimis iš bendralaikės Lietuvos, ja kol kas naudotis neįstame, vengdami nepagrįstų sprendimų, — pasitenkiname tik išskyrę svarbiausius jotvingių kraniloginius tipus ir juos aptarę.

Beje, abu tipai vienodai būdingi Šveicarijos pilkapynui ir plokštiniam kapinynui: mezokraninio tipo buvo 4 (1♂ ir 3♀) kaukolės iš pilkapyno ir 6 (5♂ ir 1♀) iš kapinyno; dolichokraninio — atitinkamai 2 (1♂ ir 1♀) ir 6 (4♂ ir 2♀). Abu tipai aptinkami ir Lietuvos teritorijoje. Antai vyro kaukolė iš Krikštonių ir moters iš Delnicos (palyginkime 4 ir 5 lent.) artimesnės graciliam mezo-

kraniniam tipui, nors kai kurie požymiai sieja jas su masyviu dolichokraniniu tipu, tačiau iš esmės jos nesiskiria nuo Lenkijos teritorijoje iškastų kaukolių vidurkių, lyg užimdamos tarpinę padėtį tarp dviejų tipų. Moters kaukolė iš Eitulionių artimesnė masyviam dolichokraniniam tipui.

Gaila, kad dėl medžiagos negausumo ir fragmentiškumo pagal diskrečiai varijuojančius kaukolės požymius negalėjome nustatyti išskirtųjų kraniloginių tipų genetinio atstumo. Anksčiau mūsų naudota metodika¹⁹ tuos požymius ištyrėme ir jų dažnumą pateikiame, kad ateityje būtų galima juos palyginti su sinchronine medžiaga iš Lietuvos (6 lent.).

Jotvingių ūgi (7 lent.) atkūrėme iš galūnių ilgųjų kaulų matmenų, naudodamiesi J. Nainio ir A. Garmaus lietuvių populiacijai nustatytomis regresijos lygtimis²⁰, o norėdami palyginti su kitų autorių duomenimis, jį atkūrėme ir kitais dažniausiai naudojamais metodais²¹. Jotvingių ūgis tuo metu buvo gana aukštas ir labai panašus į Lietuvos gyventojų ūgį, kuris II—IV a. vyrų buvo 170,0 ± 1,0 cm, moterų — 158,4 ± 1,3 cm²².

I š v a d o s:

1. Antropologine prasme I m. e. tūkstantmečio pirmosios pusės jotvingiai nebuvo vienalyčiai, į jų antropologinę sudėtį įėjo mažiausiai du tipai — gracilus, mezokraninis, siauraveidis ir masyvus, dolichokraninis, plačiaveidis.

2. Abu antropologiniai tipai aptinkami visuose jotvingių gyventuose regionuose.

3. Iki šiol ištirtų didžiausių jotvingių laidojimo paminklų — Šveicarijos pilkapyno ir plokštinio kapinyno — kaulinė medžiaga atstovauja abiem tipams.

4. Jotvingiai buvo aukštoko ūgio, panašiai kaip ir Lietuvos gyventojai.

NUORODOS

1. Nalera J. Jaćwiegowie. Nazwa i lokalizacja.— Prace Białostockiego Towarzystwa naukowego, 1964, Nr. 2, p. 5.
2. Непокупный А. П. К исследованию ареала ятвяжских реликтов.— В кн.: Проблемы этнической истории балтов. Рига, 1977, с. 143—146.
3. Nalera J. Min. veik., p. 41—47.
4. Таугавичюс А. З. Балтские племена на территории Литвы в I тысячел. н. э.— В кн.: Проблемы этнической истории балтов. Рига, 1977, с. 44—48.
5. Lietuvos TSR istorija.— V., 1957, t. 1, p. 31.
6. Nalera J. Min. veik., p. 11—18.
7. Денисова Р. Я. Антропология древних балтов.— Рига, 1975, с. 159.
8. Dzierżykraj-Rogalski T. Kości ludzkie z okresu rzymskiego z cmentarzyska kurhanowego w Szwałki.— Wiadomości archeologiczne, 1956, t. 23, z. 4, p. 327—336. To paties. Analiza kości z

2 lentelė
Jotvingių jungtinės serijos kranimetriniai duomenys

Nr. pagal Mar- tina	Požymis	Vyrai					Moterys					Lytinio dimorfiz- mo koefi- cientas
		N	M	S	m (M)	V	N	M	S	m (M)	V	
1	Smegeninės ilgis	16	185,2	7,1*	1,8	3,8*	10	177,7	8,1*	2,6	4,6*	1,042**
8	Smegeninės plotis	15	141,8	5,4	1,4	3,8	10	136,1	5,0	1,6	3,6	1,042
8 : 1	Smegeninės rodiklis	14	76,6	5,3	1,4	6,9*	10	76,8	4,5	1,4	5,9*	
5	Pamato ilgis	10	105,7	7,4*	2,3	7,0*	7	98,7	4,7*	1,8	4,8*	1,071
9	Maziausias kaktos plotis	15	98,1	5,6*	1,5	5,8*	13	94,8	5,2*	1,4	5,5*	1,035
10	Didžiausias kaktos plotis	14	121,8	4,3	1,1	3,5	11	115,6	4,2	1,3	3,7	1,094
11	Biaurikulinis plotis	11	123,7	4,6	1,4	3,7	10	118,2	4,7	1,5	4,0	1,046
12	Pakaušio plotis	11	109,3	5,7*	1,7	5,2*	9	106,4	4,3	1,4	4,0	1,027**
17	Smegeninės aukštis nuo ba	11	137,8	5,6*	1,7	4,1*	7	129,4	2,9	1,1	2,2	1,065
40	Veido pamato ilgis	8	100,1	7,7*	3,2	7,7*	5	95,6	5,5*	2,5	5,8*	1,047
43	Veido viršaus plotis	11	105,5	3,2	1,0	3,0	10	100,7	4,7*	1,5	4,7*	1,048
45	Skruostinis veido plotis	14	136,1	3,9	1,0	2,8	8	124,0	5,0	1,8	4,0	1,097
48	Veido viršaus aukštis	15	71,4	4,6*	1,2	6,5*	9	64,2	3,0	1,0	4,7	1,112
48 : 45	Veido viršaus rodiklis	11	51,7	2,8	0,9	5,5	7	52,4	1,9	0,7	3,7	
51	Akiduobės plotis nuo mf	14	43,1	2,2*	0,6	5,1*	11	41,1	1,2	0,4	3,0	1,047
52	Akiduobės aukštis	14	32,0	2,0	0,5	6,2*	11	31,6	2,1*	0,6	6,7*	1,010
52 : 51	Akiduobės rodiklis	14	74,5	7,4	2,0	9,9*	11	77,1	5,4	1,6	7,0*	1,004**
54	Nosies plotis	16	25,0	2,8*	0,7	11,0*	11	24,9	1,9*	0,6	7,7*	1,084
55	Nosies aukštis	14	51,7	3,2	0,8	6,1	11	47,7	2,4	0,7	5,0	
54 : 55	Nosies rodiklis	14	49,0	4,7	1,2	9,6	11	52,2	4,3	1,3	8,3	
75(1)	Nosies kampas	8	30,1	5,4	1,9	18,0*	7	25,7	6,4	2,4	25,1*	
DS : DC	Dakrialinis rodiklis	8	58,2	4,7	1,7	8,2	8	48,8	12,0	4,2	24,5*	
SS : SC	Simotinis rodiklis	9	47,7	8,0	2,7	16,8	12	38,0	9,7	2,8	25,6	
77	Nazomaliarinis kampas	10	138,0	5,4	1,7	3,9	11	138,8	5,9	1,8	4,2	
	Zigomaksiliarinis kampas	6	120,6	4,3	1,7	3,5	6	122,7	8,1	3,3	6,6	

* Per didelės vidutinio kvadratinio nukrypimo ir variacijos koeficiento reikšmės

** Per mažos lytinio dimorfizmo koeficiento reikšmės

3 lentelė

Svarbiausių kranimetrinių požymių koreliacijos koeficientai
(apatinis kairysis trikampis — vyrai; viršutinis dešinysis trikampis — moterys)

Požymio Nr. pagal Martina	1	8	8 : 1	17	48	45	48 : 45	51	52	52 : 51	54	55	54 : 55
1		-.002	-.796	.198	.450	.642	.068	.499	-.362	-.635	-.527	-.077	.539
8	-.662		.604	.488	.572	.628	-.298	-.218	-.090	-.013	-.121	.176	-.214
8 : 1	-.905	.916		.231	.082	-.253	-.253	-.581	.222	.535	-.518	.220	-.611
17	.324	.209	-.079		.984	.713	-.023	.194	-.818	-.739	.609	.487	.310
48	.098	-.054	-.120	.066		.644	.512	.216	-.417	-.462	.555	.740	.061
45	.603	-.007	-.333	.698	.123		-.328	.268	-.412	-.495	.530	-.071	.588
48 : 45	-.021	.252	.147	-.250	.859	-.401		.209	.255	.087	.154	.887	-.387
51	-.399	.591	.582	-.005	-.482	.035	-.041		.155	-.353	.515	.021	.468
52	.263	-.635	-.593	-.201	.653	.360	.147	-.442	.485	-.458	-.037	-.412	-.653
52 : 51	.371	-.715	-.677	-.194	.685	.305	.153	-.825	.889	-.718	-.053	-.653	
54	.269	-.260	.076	.226	.328	.599	.040	-.096	.178	.179	.183	.829	
55	.184	-.205	-.276	-.163	.855	-.028	.657	-.685	.677	.810	.437	-.394	
54 : 55	.018	.449	.280	.339	-.178	.576	-.264	.479	-.206	-.373	.823	-.149	

Jotvingių kraniloginiai tipai

Nr. pagal Martina	Požymis	Vyrai						Moterys					
		Mezokraninis tipas (g-op iki 184,9 mm)			Dolichokraninis tipas (g-op per 185,0 mm)			Mezokraninis tipas (g-op iki 181,9 mm)			Dolichokraninis tipas (g-op per 182,0 mm)		
		N	M	S	N	M	S	N	M	S	N	M	S
1	Smegeninės ilgis	9	180,2	3,1	7	191,6	4,7	6	172,8	6,3	4	185,0	4,0
8	Smegeninės plotis	8	144,5	4,0	6	137,8	5,3	6	135,7	4,7	4	136,7	5,8
8:1	Smegeninės rodiklis	8	80,0	2,4	6	71,9	4,3	6	78,6	4,0	4	73,9	4,2
17	Smegeninės aukštis	6	138,3	5,2	4	138,0	7,0	5	128,8	2,3	2	131,0	2,8
45	Veido plotis	8	135,6	2,7	4	138,2	5,4	5	121,6	2,6	3	128,0	6,0
48	Veido viršaus aukštis	6	70,5	4,9	7	72,0	5,3	6	63,5	3,4	2	66,0	1,4
48:45	Veido viršaus rodiklis	6	51,6	3,3	4	51,4	2,7	5	52,8	1,8	2	51,6	2,3
51	Akiduobės plotis	7	43,9	1,8	6	42,2	2,4	6	41,3	1,8	3	41,5	0,6
52	Akiduobės aukštis	7	31,3	1,3	6	32,6	2,4	6	32,7	0,6	3	30,5	2,6
52:51	Akiduobės rodiklis	7	71,4	2,7	6	77,7	10,1	6	79,6	3,5	3	73,5	6,3
54	Nosies plotis	7	23,6	2,1	7	26,6	7,6	6	24,5	1,8	3	26,0	2,6
55	Nosies aukštis	6	50,5	1,6	7	52,9	3,9	6	47,8	3,1	3	47,2	0,8
54:55	Nosies rodiklis	6	48,0	2,9	7	50,4	5,8	6	51,3	3,9	3	55,2	5,9
75(1)	Nosies kampas	4	25,7	1,3	3	35,0	4,6	5	24,6	7,1	2	28,5	5,0
DS:DC	Dakrialinis rodiklis	4	56,9	3,2	3	57,6	5,8	4	51,5	17,4	3	45,8	8,1
SS:SC	Simotinis rodiklis	5	47,2	9,5	3	48,5	7,9	5	43,1	10,8	4	35,0	6,0
77	Nazomaliarinis kampas	6	141,0	4,9	3	133,3	2,3	5	140,1	6,3	4	138,9	6,5
	Zigomaksiliarinis kampas	4	120,3	2,9	1	115,7	—	3	120,0	3,2	3	125,5	11,5

5 lentelė

Jotvingių kraniloginės medžiagos iš įvairių vietų sugretinimas

Nr. pagal Martina	Požymiai	Iš Lietuvos			Iš Suvalkų apylinkių Lenkijoje	
		Krikš- tonys ♂	Del- nica ♀	Eitu- lionys ♀	♂	♀
1	Smegeninės ilgis	184,0	167,0	191,0	185,3(15)	177,4(8)
8	Smegeninės plotis	145,0	134,0	132,0	141,6(14)	136,9(8)
8:1	Smegeninės rodiklis	78,8	80,7	69,1	76,4(13)	77,2(8)
17	Smegeninės aukštis	—	132,0	—	137,8(11)	129,0(7)
45	Veido plotis	138,0	124,0	—	135,9(13)	124,0(7)
48	Veido viršaus aukštis	71,0	66,0	—	71,4(14)	64,0(8)
48:45	Veido viršaus rodiklis	51,4	53,2	—	51,7(10)	52,3(6)
51	Akiduobės plotis	45,0	42,0	—	42,9(13)	41,0(10)
52	Akiduobės aukštis	31,0	32,0	—	32,0(13)	31,6(10)
52:51	Akiduobės rodiklis	68,9	78,0	—	74,9(13)	77,0(10)
54	Nosies plotis	25,0	26,0	—	25,0(15)	24,7(10)
55	Nosies aukštis	50,0	51,0	—	48,9(13)	52,3(10)
75(1)	Nosies kampas	27,0	33,0	—	30,6(7)	24,5(6)
DS:DC	Dakrialinis rodiklis	60,2	—	—	57,9(7)	48,8(8)
SS:SC	Simotinis rodiklis	61,1	56,7	39,0	46,1(8)	36,0(10)
77	Nazomaliarinis kampas	137,8	134,3	142,4	138,0(9)	138,9(9)
	Zigomaksiliarinis kampas	122,7	121,8	—	120,2(5)	122,9(5)

6 lentelė

Diskrečiai varijuojančių požymių dažnumas

Nr.	Požymis	N	%	m
1.	Os epiptericum incompletum	27	18,52	7,5
2.	Os epiptericum completum	27	22,22	8,0
3.	Os epiptericum (visos formos)	27	40,74	9,5
4.	Stenokrotaphio (visos formos)	27	3,70	3,6
5.	Os incisurae parietalis	31	22,58	7,5
6.	Ossa Wormiana sut. squamosae	18	11,11	7,4
7.	Ossa Wormiana sut. lambdoideae (be os apicis lambdae)	33	72,73	7,7
8.	Os apicis lambdae	38	21,05	6,6
9.	Os Incae completum	38	2,63	2,6
10.	Os Incae incompletum (be os apicis lambdae)	38	7,89	4,4
11.	Os Incae (visos formos be os apicis lambdae)	38	10,53	5,0
12.	Ossa Wormiana sut. coronalis	32	3,12	3,1
13.	Os bregmale	36	2,78	2,7
14.	Ossa Wormiana sut. sagittalis	26	3,85	3,8
15.	Os asteriale	32	28,12	7,9
16.	Torus auditivus	47	10,64	4,5
17.	Torus palatinus (1°—3°)	43	20,93	6,2
18.	Torus palatinus (2°—3°)	43	9,30	4,4

6 lentelė (tęsinys)

Nr.	Po ž y m i s	N	%	m
19.	Torus mandibularis	48	0,00	0,0
20.	Sutura metopica	50	12,00	4,6
21.	Os zygomaticum bipartitum	34	0,00	0,0
22.	Os parietale bipartitum	50	0,00	0,0
23.	Sutura palatina transversa (V forma)	27	25,93	8,4
24.	Facies articularis condylaris duplex	16	0,00	0,0
25.	Tuberculum praecondylare (visos formos)	34	2,94	2,9
26.	Foramen parietale (nėra)	43	18,60	5,9
27.	Foramen mastoideum (nėra)	34	14,71	6,1
28.	Foramen mastoideum exsuturale	29	51,72	9,3
29.	Foramen ovale incompletum	27	3,70	3,6
30.	Foramen spinosum apertum	24	12,50	6,7
31.	Foramen supraorbitale	48	14,58	5,1
32.	Foramen frontale	48	22,92	6,1
33.	Foramen ethmoidale anterius exsuturale	20	30,00	10,2
34.	Foramen ethmoidale posterius	18	88,89	7,4
35.	Foramina zygomaticofacialia (nėra)	32	3,12	3,1
36.	Foramen pterygospinosum	25	4,00	3,9
37.	Foramen palatinum minus accessorium	22	86,36	7,3
38.	Foramen infraorbitale accessorium	31	29,03	8,1
39.	Foramen mentale duplex	50	0,00	0,0
40.	Foramen tympanicum (Huschke)	47	23,40	6,2
41.	Cribra orbitalia (usuræ orbitæ)	52	7,69	3,7
42.	Canalis condylaris (nėra)	30	10,00	5,5
43.	Canalis hypoglossi duplex	24	29,17	9,3
44.	Asimilatio atlantis	20	0,00	0,0
45.	Arcus mylohyoideus	33	9,09	5,0
46.	Diastema	30	10,00	5,5
47.	Crowding	29	0,00	0,0
48.	Reductio I ² (1°)	22	9,09	6,1

7 lentelė

Jotvingių ūgis

Metodas	Vyrai					Moterys				
	N	M	m (M)	S	V	N	M	m (M)	S	V
J. Nainio ir A. Garmaus	30	171,42	1,07	5,86	3,4	20	160,69	0,80	3,60	2,2
L. Manuvrijės	30	171,02	1,12	6,12	3,6	20	161,69	0,98	4,38	2,7
A. Telkės	35	174,09	0,74	4,39	2,5	23	162,20	0,58	2,78	1,7
M. Troter ir G. Glezer	32	173,84	1,01	5,73	3,3	20	163,93	1,30	5,82	3,5

АНТРОПОЛОГИЯ ЯТВЯГОВ

Г. ЧЕСНИС

Резюме

Впервые предпринимается попытка обобщить ятвяжский остеологический материал II—V вв. н. э. (табл. 1) на основе анализа исследованных автором 3 черепов с территории Литовской ССР (Крикштонис, Пажарстис и Эйтуленис) и 60 черепов — Северо-Восточной Польши, хранящихся в Белостокской Медицинской академии, и опубликованных ранее данных об единичных ятвяжских черепах (7, 8, 9, 10) и длинных костях конечностей (11). Всего анализируется 69 черепов (25♂, 15♀, 2?, 27 детей) и длинные кости 58 взрослых (35♂, 23♀).

Половой диморфизм описываемых черепов (табл. 2) отчетливо выражен. Объединенная ятвяжская серия отличается мезоморфностью, мезокранней, мезенней, низкими орбитами, ярко выраженной вертикальной и горизонтальной профилировкой лица. Однако на основе завышенной внутригрупповой изменчивости некоторых основных расодиагностических признаков (см. табл. 2), результатов их корреляционного анализа (табл. 3) и двухвершинности кривой распределения продольного диаметра мозговой части черепа делается вывод о неоднородности ятвяжской серии. Выделяются два антропологических типа (табл. 4): более грацильный, мезокранный с относительно узким и слегка уплощенным в верхнем отделе лицом и более массивный, резко долихокранный с относительно широким и хорошо профилированным лицом. Первый тип доминирует в ятвяжских погребальных памятниках Северо-Восточной Польши, но оба типа встречаются в курганных и грунтовых захоронениях крупнейшего ятвяжского могильника Швайцария близ Сувалк. Оба типа обнаруживаются и в ятвяжских могильниках на территории Литвы (табл. 5): черепа из Крикштониса и Дельницы тяготеют к мезокранному типу, а череп из Эйтулениса ближе к долихокранному типу.

Для сравнения с синхронными материалами других балтских племен в работе приводятся частоты дискретно-варьирующих (неметрических, эпигенетических) признаков черепа объединенной ятвяжской краниологической серии (табл. 6).

Длина тела ятвягов, восстановленная по размерам длинных костей конечностей при помощи регрессионных уравнений Й. Найниса и А. Гармуса, рассчитанных для литовской популяции, и посредством других наиболее распространенных методов (табл. 7), является довольно большой для первой половины I тысячелетия н. э. По длине тела ятвяги близки к синхронным племенам, обитавшим в восточной части современной Литвы.